

KUTATÓMUNKÁNK FILOLÓGIAI MEGALAPOZÁSÁÉRT

1. Húsz egynéhány évvel ezelőtt, egészen pontosan 1948 nyarán, mint utolsó éves tanárjelölt, magam is tagja lehettem annak a tanárokból és még vizsga előtt álló egyetemistákból összehozott munkaközösségnek, amely Gaál Gábor vezetésével arra vállalkozott, hogy rövid néhány hónap leforgása alatt elkészíti a magyar irodalom marxista szellemű tankönyveit. Azért hozom emlékezetbe ezt az időben távoli eseményt, mert érzésem szerint igen jól illusztrálja új irodalomtörténetírásunk elindulásának körülményeit, a történeti helyzet diktálta sürgető feladatait. Az irodalmi hagyományt kellett máról holnapra *újraértékelnie*, s azon nyomban eljuttatnia ifjúságunkhoz és nagyközönségünkhöz: tankönyvek, alkalmi cikkek és dolgozatok, legfőképpen pedig klasszikusok műveihöz írt előszók és kommentárok formájában.

Ez a *népszerűsítő* jellegű, hagyományátadó munka, mely fokozatosan megújulva s lassan túllépve a kezdeti torzulásokon és merevségeken egészen napjainkig prolongálódott, kétségtelenül igen hasznos és jelentős korfeladatot teljesített. Új, igényes olvasóközönséget nevelt, fejlett irodalmi kultúrát közvetített, létrehozva a nagyközönséghez szóló publikációk igen széles és változatos skáláját. Ma már joggal elmondhatjuk, hogy minden, értéket jelentő hazai író, román és magyar klasszikus (az egyedüli és érthetetlen kivétel máig is: Kemény Zsigmond!), s természetesen az egyetemes irodalom nagyjai — egyre értőbb és színvonalasabb közvetítésben — sorra mind olvasóink kezébe kerülnek.

A mögöttünk levő korszak irodalomtörténeti munkásságában, a jelzett körülmények és sürgető feladatok folytán, némi késéssel jutnak szóhoz a kifejezetten *szaktudományi* jellegű kutatások. Jó ideig ezek eredményei is a népszerűsítő publikációk anyagába épülnek bele, s csak az utóbbi évtizedben lehetünk szemtanúi annak, hogy a lassan felerősödő irodalomtörténeti kutatómunka kezdi beérlelni első jelentősebb önálló eredményeit. A közeli években már monográfiákat, terjedelmes tanulmányköteteket, irodalmi és szakfolyóiratokban közölt nagyobb dolgozatokat vehettünk kézbe, s találkozhattunk nagyobb igényű, úttörő jellegű szintézis-kísérletekkel is.

Az irodalomtörténeti kutatómunka látható megélnkülése ellenére sem állíthatjuk azonban, hogy végre sikerült behoznunk az annyiszor és joggal emlegetett lemaradást, s hogy az előző időkből örökölt felemás jelleg felszámolódott volna. A monográfiák és nagyobb tanulmányok általában igen lassú tempóban érnek be, a folyamatban levő munkálatok nem fogják át a legfontosabb kutatási területeket, központi fontosságú kérdésekről — az alaposabb irodalomtörténeti dokumentáció mellőzésével — publicisztikai szinten vitáznak, s ma még alig rajzolód-
nak ki egy nagyigényű és korszerű szintézis elkészítéséhez nélkülözhetetlen összefogás és együttműködés körvonalai. Végül súlyos hiányok vannak az irodalomtörténeti munka *filológiai alapjai* körül. Efféle munkát végeznek ugyan nálunk, de

töbnyire elszigetelten, ötletszerűen, minden különösebb átgondoltság és hosszabb időre szóló tervszerűség nélkül.

2. Mielőtt tovább haladnánk, a félreértések elkerülése végett, szükségesnek látszik elvégezni néhány fogalomtisztázást. Szokás mifelénk a *filológusról* s általában a filológiai munkáról némi lenézéssel beszélni. Ez annak következménye, hogy az irodalmi köztudatban a filológiát hozzákapcsolják a múltbeli pozitivista kutatás egyik színvonalatlan és méltán elmarasztalt változatához, amelynek képviselői alig léptek túl az adatok mechanikus felleltározásán, apró részletösszefüggések felvillantásán, s ily módon egy fantáziátlanul sivár, kisszerű *filológizmussal* kívánták helyettesíteni az irodalmi művek esztétikai, irodalomtörténeti értelmezését, az irodalmi jelenség komplex értelmezésének feladatát. Nincs szándékunkban felújítani az efféle hagyományt, de a leghatározottabban igényeljük a korszerű filológiai munkát, s tesszük ezt azért, mert nélküle nem lehet meg az irodalomtörténeti munka. Hiszen minden vizsgálódásnak a mi szakmánkban is a tényekből kell kiindulnia, a tényekre kell alapozódnia, s ha ezek körül nem teremtünk rendet, a legzeniálisabb erudíciójú értelmezések is könnyen tévútra kanyarodhatnak. Az így értelmezett korszerű filológiát Klaniczay Tibor az irodalmi kutatás *segédtudományának* minősíti, sokkal meggyőzőbbnek látszik azonban Barta János álláspontja, aki szerint a filológia része az irodalomtudománynak. Lényegében ezt a felfogást vallja Tudor Vianu is, amikor az irodalmi mű értelmezésének három egymásba fonódó s egymást kölcsönösen támogató fázisát különbözteti meg: a filológiát, a történetit és az esztétikait.*

3. A filológiai munka legfontosabb feladatkörének, a *szövegkritikai* vizsgálódásnak s az ezzel összefüggő kiadói tevékenységnek nálunk igen szerény hagyományai vannak. Gondolhatunk Jancsó Elemérnek a polgári korszakban indított sorozatára, az *Erdélyi Ritkaságokra*, amely rangos és korszerű folytatásra talált az utóbbi évek nagy sikerű „fehér könyv” sorozatában. Persze ezek nem annyira irodalmi, mint inkább művelődéstörténeti érdekességű szövegek, s feldolgozásukban történész kollégáink vállalják magukra az oroszánrészt. Sajnos, irodalomtörténeteseink nem tanúsítanak különösebb érdeklődést a régi szövegek felkutatása és szakszerű szövegkritikai vizsgálata iránt. Pedig tennivalók bőségesen akadnak. Példaként hadd említsem meg Árva Bethlen Kata eddig ismeretlen szövegeinek megtalálását, ami szükségessé tenné a hiányosan ismert s most új részekkel kiegészült önéletírás modern igényű tudományos kiadását.

Legfőbb feladatunk azonban kétségtelenül a romániai magyar irodalom örökségének textológiai feldolgozása. Olyan filológiai munkálatokra van szükség, amelyek kéziratok, egykorú publikációk és egyéb szóba jöhető adatok alapján tisztázzák a művek kronológiáját, megállapítják a hiteles alapszövegeket, közlik a szövegváltozatokat, s megoldják a névtelen és álneves szövegek agnoszkálásának meglehetősen bonyolult, olykor gondos stílusvizsgálatot igénylő feladatait. Tisztázzák a művek keletkezési körülményeit, forrásait, valamint fogadtatásának és egész utóéletének problémáit, s elvégzik a szövegek elsődleges magyarozatát, értelmezését. Lényegében a korszerű igényekkel készült *kritikai kiadás* követelményei ezek, s nézetünk szerint elérkezett az ideje annak, hogy filológiai kutatásunk és nemzetiségi könyvkiadásunk ezzel a „műfajjal” is ismeretséget kössön.

* Klaniczay Tibor: *Marxizmus és irodalomtudomány*. Budapest, 1964. — Barta János—Kovács László—Nagy Miklós: *Bevezetés az irodalomelméletbe és irodalomtudományba*. Budapest, 1966. — Tudor Vianu: *Filologie și estetică. Studii de literatură română*. București, 1965.

Hasonló javaslatok már korábban is elhangzottak, s akkor egyesek a romániai magyar írók sorozatának igényesebben szerkesztett, ún. „féltudományos“ kötetekre hivatkozva háritották el a kezdeményezést. Nem tagadjuk, hogy a szóban forgó kiadványok igen hasznos feladatot töltöttek be az egyes írók népszerűsítése terén, sőt a tudományos feldolgozást is eredményesen szolgálták. Az efféle átmeneti megoldások azonban nem helyettesíthetik a korszerű igényrel, sokoldalú szövegfilológiai vizsgálódással készült kritikai kiadást.

Hangsúlyozni szeretném, hogy mivel a tudományos szövegkiadás előkészítése roppant fáradságos és szerteágazó filológiai munkát igényel, a kérdés megoldása nemcsak a kiadón s nem is egyes kutatók feladatvállalásán múlik. Az ilyen feladatok számára intézményi munkatervekben — elsősorban az akadémiai fiók és az irodalmi tanszék munkatervében — kellene helyet biztosítani, megteremtve természetesen az ehhez szükséges személyi és anyagi feltételeket. Ami a kérdés szakmai részét illeti, gondolunk egy bizottság létesítésére, amely kidolgozná a textológiai munka módszertani követelményeit, s megtervezné és irányítaná a különböző helyeken folyó munkálatokat. Egyelőre a lezárt és valóban maradandó értékű életművek, mindenekelőtt Dsida Jenő, Kunz Aladár, Salamon Ernő és Asztalos István műveinek feldolgozására lehetne gondolni.

4. A textológiai munkán kívül a filológiai munkálatok körébe sorolják a szak kutatáshoz szükséges adatok, különféle dokumentumok, források felkutatásának, ellenőrzésének feladatait is. Ezen a téren is vannak igen sürgető és a kutatást nagyobb távon megalapozó kötelességeink. Mint ismeretes, szerte az országban magánszemélyek birtokában roppant mennyiségű és kivételes értékű irodalomtörténeti dokumentumanyag található: gazdag írói hagyatékok, művek kézírataival, vázlataival, jegyzetekkel, írói levelezéssel és egyéb igen fontos levéltári anyaggal. Ennek felkutatása, szakszerű elrendezése, megőrzése és a tudományos kutatás számára való előkészítése halaszthatatlan feladat.

És itt érintenünk kell a forráspublikációk kérdését is. Az utóbbi években irodalmi és szakfolyóirataink hasábjain gyakran találkozunk értékes és szakszerű forrásközlésekkel. Ezek gondozói igen hasznos munkát végeznek, ám azt is világosan látnunk kell, hogy az efféle, alkalmyszerűen felbukkanó közlemények nem oldhatják meg a nagy távra szóló alapozás problémáját. A forráspublikálás területén szükségesnek mutatkozik egy gondosan megtervezett és példás szakszerűséggel szerkesztett „fontes“-sorozat elindítása. Valójában már el is indult ez a sorozat, Jancsó Elemér másfél évtizeddel ezelőtt megjelent forráskötete — mely azóta is folytatására vár — példaadó és biztató előzménynek tekinthető ezen a téren. Az újabb korszakból mindenekelőtt az irodalmi társaságokra, írói mozgalmakra vonatkozó források, illetve az írói levelezések kívánkoznának egy ilyen sorozat kötetibe.

5. A szakkutatás számára nélkülözhetetlen előmunkálatok közül harmadikként a *bibliográfiai* tevékenységet hoznám szóba. Nálunk sokan és sokhelyütt kezdeményeznek könyvészeti anyaggyűjtést, éppen ezért bibliográfiai munkánkra az ötlet-szerűség, a tervszerűtlenség nyomja rá bélyegét. Eltekintve a budapesti Domokos Sámuel nálunk kiadott bibliográfiai kötetétől, a könyvészeti összeállítások rendszerint folyóiratokban jelennek meg évfordulói alkalmakra, illetve monográfiák és szövegkiadványok függelékében (rejtett bibliográfiák). Réthy Andor többévtizedes kitartó, áldozatos munkáját kell említenünk e tekintetben. A publikálási lehetőséget tartva szem előtt, bibliográfusaink az esetek legtöbbszörében kisebb témák, apró részfeladatok elvégzésére vállalkoznak, s esztendőről esztendőre halasztódnak a nagyobb igényű, átfogó jellegű bibliográfiai munkálatok.

Véleményem szerint egy átgondolt, a távlati feladatokra tekintő tervezetnek elsősorban néhány alapvető retrospektív bibliográfiai munka és repertórium elkészítését kellene felölelnie. Pontosabban: ilyen munkák már vannak is, csak éppen kiadásra várnak. Tudomásom szerint Monoki István hagyatékában nyomdakész állapotban van a két háború közti romániai magyar könyvkiadás teljes bibliográfiája, aminek sürgős publikálása nemcsak az irodalomtörténeti, hanem más jellegű, a korszak egész szellemi életére vonatkozó kutatásainkat is nagyban megkönnyítené. Szükség van továbbá az ötvenéves romániai magyar szellemi élet periódikáit felölelő általános repertóriumra. (Ennek a két háború közé eső részét Monoki István évtizedekkel ezelőtt elkészítette és publikálta is.) A soron következő további sürgető feladat legfontosabb folyóirataink analitikus repertóriumainak elkészítése lehetne, kezdve a *Korunkkal*, folytatva a *Helikonnal*, *Páasztortűzzel*, illetve a rövid életű folyóiratok egy-egy összevont csoportjával. Ezt követhetné a szellemi életünkben jelentős szerepet játszott hírlapok (például a *Brassói Lapok*) irodalmi és publicisztikai közleményeinek szelektív repertóriumra. A retrospektív jellegű alpmunkák lezárásától kezdve pedig a hazai magyar irodalmi és tudományos termés évenkénti bibliográfiájának összeállítása maradna a mindenkori könyvészeti feladat. Úgy gondolom, a rendelkezésre álló erők ésszerű felhasználásával, a kapcsolás és párhuzamosság, az alkalmosság lehetőség kiiktatásával, a közlési problémák megoldásával (az anyag egy részét xeroxon is lehetne sokszorosítani) mintegy 8–10 esztendő leforgása alatt megvalósítható lenne a könyvészeti alpmunkálatoknak egy ilyen szerű átfogó programja.

6. Befejezésül ismételnem szeretném, hogy a levéltári, szövegfilológiai és könyvészeti munkálkodás csupán első lépcsőfoka, nélkülözhetetlen alapja a további, magasabb igényű, összetett irodalomtörténeti kutatásnak. Valódi értelme tehát nem önmagában, hanem e további kutatói feladatok eredményes és hatékony szolgálatában rejlik. Úgy gondolom, az előzőek során érintett elképzelések és javaslatok harmonikusan illeszkednek bele egy átfogó jellegű, az egész irodalomtörténeti kutatást számon tartó koncepcióba. Ha az ötvenes évek a népszerűsítő, a publicisztikai jellegű, hagyományátadó munka időszaka volt; ha a következő évtizedben az irodalmi hagyományt felfedező és átadó munka hatékonyabb lett, s ezzel egyidőben a szakkutatás is jelentékenyen előre haladt — a hetvenes éveket tegyük az irodalomtörténeti szakkutatás valódi nagykorúsodásának időszakává: széles körű és tervszerű filológiai alpmunkálatokkal (kritikai szövegkiadások, forrás-sorozatok, könyvészeti munkák), korszerű elméleti és metodológiai tájékozódással s az előbbiekre alapozott mind nagyobb számú részlettanulmánnyal, monografikus feldolgozással és maradandó értékű szintézismunkákkal.

